

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

Ратнікова Олена Володимирівна

УДК 141.113:165.741(73)(043.3)

**ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЙ ПЛЮРАЛІЗМУ
В АМЕРИКАНСЬКІЙ ПРАГМАТИСТСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ**

09.00.05 – історія філософії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філософських наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі історії філософії Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

Науковий керівник -

доктор філософських наук, професор
Любовий Ярослав Валерійович,
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди
НАН України, провідний науковий
співробітник відділу історії філософії.

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, доцент
Таранов Сергій Володимирович,
Центр гуманітарної освіти НАН України,
заступник директора;

кандидат філософських наук,
Циба В'ячеслав Миколайович,
Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя,
доцент кафедри політології та права.

Захист відбудеться 7 лютого 2016 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.13 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова МОН України за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 29 грудня 2016 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Б.К. Матюшко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Останнім часом тема плюралізму стала особливо актуальною, принаймні, з трьох причин. По-перше, актуальність проблеми плюралізму пов'язана зі станом сучасного суспільства, яке характеризується дуже великою різноманітністю соціальних процесів, складністю будови й функціонування. По-друге, в сфері сучасної культури відбувається значне зростання культурних взаємозв'язків, виправдання їхньої різноманітності, що привело, зокрема, до такого феномену, як мультикультуралізм. По-третє, в сучасній науці, що характеризується високим рівнем розвитку її теоретичної компоненти, все більша увага надається множинності теоретичних інтерпретацій фактичних даних. При цьому часто вчені-теоретики стикаються з ситуацією вибору, коли в одній і тій же предметній галузі конкурують безліч теоретичних систем.

Процеси світового розвитку початку ХХІ ст. продемонстрували тісний взаємозв'язок таких важливих сторін сучасної цивілізації, як інтернаціоналізація та глобалізація. Іншими словами, сучасна цивілізація (і Україна як її частина) вступила в епоху, для якої найбільш імовірним (або прийнятним) способом її буття стає не однозначність, а плюралізм різних оцінок, теорій і цінностей. Процеси ж переходу України від тоталітарного та авторитарного суспільства до демократичного та багатопартійного супроводжується поширенням лібералізму і плюралізму, що породжує різноманітні труднощі такого переходу.

Ідеї плюралізму доволі популярні в наші дні – у філософії, культурології, політології та в інших сферах. Сьогодні значеннєвий контекст терміну «плюралізм» значно розширився. Плюралізм перестав бути чисто філософським поняттям, і його можна зустріти в найрізноманітніших галузях знання. Проте плюралізм, що стверджує правомірність пріоритету різноманітності на противагу єдності, сам неоднозначний у своїх трактуваннях і оцінках.

Однак, достатньо широкому колу сучасної філософської літератури про плюралізм не вистачає, на наш погляд, також компаративного аналізу цього важливого явища сучасної духовної культури, яке пережило істотну еволюцію за останнє сторіччя. Виникає проблема адекватної оцінки як самого феномену плюралізму взагалі, так і його сучасних трансформацій. Ускладнює труднощі і та обставина, що «плюралізм» часто переплітається з такими поняттями, як «релятивізм», «досвід», «істина», «прагматизм».

Подолати до деякої міри означені труднощі може звернення до історії питання, до джерел і передумов сучасних трансформацій плюралізму.

У зв'язку з цим виникає низка питань. Насамперед, яким є характер плюралізму, представленого у сучасних його версіях? Які сфери буття він охоплює? Чим відрізняється сучасний плюралізм від раннього плюралізму, наприклад, такого, який представлений у прагматизмі У.Джеймса або Ч.Пірса? І взагалі, яку роль відіграв прагматизм у значному поширенні плюралістичних ідей?

Дійсно, серед найпоширеніших ідей сучасної західної філософії багато хто правомірно відзначає ідеї плюралізму. Існує навіть думка, що сучасне суспільство хворе на плюралізм. Багато в чому ідеї плюралізму пов'язують із поки ще доволі

популярним постмодернізмом, прихильники якого вважають розробку концепції тотального плюралізму своєю новацією. У цьому зв'язку виникають такі питання. Чи дійсно всезагальний плюралізм є постмодерністською новацією, що відображає істотну рису сучасного суспільства, чи це соціальна хвороба, чи природний стан суспільства, що кардинально змінилося?

В цей час проблематика плюралізму і релятивізму вельми широко досліджується багатьма авторами як у нашій країні (варто відзначити праці В.Андрущенка, А.Єрмоленка, М.Кітова, В.Лук'янця, Я.Любивога, В.Ляха, В.Пазенка, Н.Поліщук, М.Поповича, О.Соболь та ін.), так і за кордоном (праці І.Касавіна, В.Лекторського, В.Поруса, Х.Патнема, К.Попера, Н.Решера, Р.Рорті, П.Фейєрабенда та ін). При цьому вказана проблематика набула особливо широкого поширення у філософії прагматизму. Тим не менше, важливе питання про те, наскільки трансформації останнього впливали на зміну змісту плюралізму, є вельми актуальним, але недостатньо проаналізоване.

З цієї причини дане дослідження присвячене, головним чином, спробі провести історико-філософський аналіз еволюції ідей плюралізму (на матеріалі американського прагматизму) і виділити найбільш суттєві моменти цієї еволюції.

Ступінь наукової розробленості теми дисертаційного дослідження.

Передумови плюралізму мають давню історію. Якщо співвідносити ідеї плюралізму з ідеями релятивізму, то відлік цієї історії можна починати навіть від софістів. Пізніше трохи більш виразно про плюралізм писали Г.Ляйбніц і Х.Вольф. Однак, найбільш чітко плюралізм став оформлюватися у філософії американського прагматизму (Ч.Пірс, У.Джеймс, Ф.Шиллер, Д.Дьюї), далі – у неопрагматизмі Р.Рорті та його послідовників, а також у філософському постмодернізмі, де ідеї плюралізму отримали подальший розвиток.

На формування й розвиток ідей плюралізму вплинуло також поширення в культурі й науці другої половини ХІХ ст. ідеї відносності, слід відзначити також вплив «нових філософів», таких як Ф. Ніцше. Але особливе значення в поширенні ідей плюралізму має саме прагматизм.

Сучасні дослідження плюралізму досить різноманітні; їх можна розділити, принаймні, на п'ять напрямків – онтологічний (праці А.Блінова, В.Семенова, Л.Червонної, М.Шильмана, Г.Башляра, Н.Гудмена, У.Куайна, К.Попера та ін.); епістемологічний (праці Н.Автономової, І.Касавіна, М.Кітова, С.Кримського, В.Лекторського, Л.Мікешіної, М.Поповича, В.Поруса, Х.Патнема, Н.Решера, Р.Рорті, Х.Сайгела, П.Фейєрабенда, Д.Харіса та ін.); методологічний (праці С.Введенського, С.Кримського, В.Ладова, В.Лекторського, В.Поруса, І.Шишкова, П.Фейєрабенда та ін.); соціально-культурний, у тому числі культурно-філософський (праці С.Аверінцева, Г.Ашина, О.Громової, А.Єрмоленка, В.Лекторського, В.Лук'янця, В.Ляха, А.Момджяна, Г.Осипова, В.Пазенка, М.Поповича, А.Посадського, А.Циганкова, Дж.Александера, Ж.Гурвича, Р.Даля, Н. фон Крейтора, Д.Рісмента, Д.Трумена та ін.) і загально-світоглядний (праці М.Кітова, Ф.Лазарева, В.Лекторського, Я.Любивога, Н.Поліщук, Р.Барта, Л.Вітгенштайна та ін.).

У ряді досліджень ідеї плюралізму співвідносяться з ідеями релятивізму (праці І.Касавіна, С.Кримського, О.Мамчур, Л.Мікешіної, В.Пазенка,

М.Поповича, І.Рассохи, К.Поппера, Н.Решера, Р.Рорті, П.Фейєрабенда та ін.). Слід указати також на близькість даної проблематики до фундаментальної категорії «досвід». Цей зв'язок був і залишається предметом багатьох досліджень філософів. Крім творів У.Джеймса, Ч.Пірса, У.Куайна та Р.Рорті, інтерес становлять публікації Й.Касавіна, В.Лекторського, Л.Микешиної, Ф.Фокеєва, Р.Фрейджера, Д.Фейдимена та ін., а також праці українських авторів – А.Богачова, М.Мінакова, В.Кабуладзе та О.Панича.

Проте, проведений аналіз публікацій про плюралізм свідчить, що в них по суті не вистачає компаративного аналізу цього значного історико-філософського явища, яке суттєво еволюціонувало за останнє століття.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідної програми Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України «Філософія постмодерну: ретроспективний аналіз та сучасні інтерпретації», державний реєстраційний номер 0112U001695.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є з'ясування особливостей еволюції ідей плюралізму в американській філософії прагматизму, виявлення основних етапів і тенденцій на шляху його еволюції. Дана мета передбачає послідовне розв'язання наступних завдань:

- провести огляд сучасних досліджень феномена плюралізму і виявити основні напрямки цих досліджень;
- описати основні методологічні передумови дослідження феномена плюралізму;
- виявити передумови прагматизму і плюралізму у філософії Ч.Пірса, а також їхній розвиток і трансформації у філософії У.Джеймса, У.Куайна, Р.Рорті і філософському постмодернізмі;
- проаналізувати потенціал ідеї деабсолютизації в американському прагматизмі в плані її впливу на формування й розвиток плюралістичних концепцій;
- встановити зміни в змісті категорії «істина» в процесі еволюції американського прагматизму та зіставити ці зміни з трансформацією ідей плюралізму і релятивізму;
- охарактеризувати специфіку ідей плюралізму в процесі розгортання «лінгвістичного повороту» у філософії загалом і в аналізі прагматики мови й «мовних ігор» зокрема, як це мало місце в американському неопрагматизмі Р.Рорті та У.Куайна, а також у філософському постмодернізмі;
- проаналізувати зміст категорії «досвід» і його еволюцію в контексті прагматизму і плюралізму; дослідити, якою мірою зміни в змісті категорії «досвід» вплинули на формування концепції плюралізму.

Об'єкт дослідження: американський прагматизм.

Предметом дослідження є еволюція ідей плюралізму в американському прагматизмі (на прикладі творчості Ч.Пірса, У.Джеймса, У.Куайна та Р.Рорті).

Теоретико-методологічні засади дослідження. Джерельною базою даного дисертаційного дослідження є праці українських і західних дослідників, присвячені розробці проблем прагматизму як у загально-

філософському, так і в соціокультурному плані. В аналізі зазначених проблем використовувалися теоретичні положення і висновки як англомовної критичної літератури з проблем американського прагматизму, так і літератури українською та російською мовами.

У дослідженні застосовані методи порівняльного і структурного аналізу, насамперед, для розрізнення особливостей ідеї плюралізму, особливо з'ясування механізмів трансформації цих особливостей у прагматизмі Ч.Пірса, У.Джеймса, У.Куайна та Р.Рорті та деяких представників філософського постмодернізму. При цьому реалізований системний підхід для виявлення причинно-наслідкового зв'язку трансформації ідей плюралізму, що дозволило висвітлити еволюцію ідей плюралізму з погляду різних, але взаємозалежних методологічних підходів. Застосовано також загальнонаукові методи дослідження, такі: аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, узагальнення, аналогія.

В свою чергу, принцип історизму виступив основою реконструкції цілісної моделі еволюції ідей плюралізму зокрема, а також висловлених у дисертаційному дослідженні міркувань про історичну долю американського прагматизму загалом.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що в ньому шляхом аналізу основних філософських текстів американського прагматизму виявлені особливості еволюції ідей плюралізму, визначені її основні етапи і тенденції. Наукова новизна дисертаційного дослідження конкретизується у наступних положеннях, які виносяться на захист:

Вперше в сучасній українській філософії:

– з'ясовано, що в процесі переходу від класичної до некласичної парадигми в філософії прагматизму відбувається усвідомлення ідеї багатоманітності способів світовідношення людини, що втілюється в основних його версіях (онтологічній, епістемологічній, методологічній та соціально-культурній);

– показано, що в процесі критики прагматизмом кореспондентної концепції істини яскраво виявилися такі риси, як відносність і контекстуальність, що вказують на можливість переходу до більш ліберальної – когерентної концепції істини. З розвитком прагматизму відбувається помітна релятивізація істини, що вплинуло на розширення сфери плюралізму;

– встановлено, що крім тісного зв'язку з прагматизмом та ідеєю відносності, плюралізм у своїх трансформаціях пов'язаний також з ідеєю контекстуальності. Особливо яскраво це проявилось у філософії Р.Рорті та філософському постмодернізмі при розгляді прагматики мови і «мовних ігор», коли вони розглядаються як базові елементи мови як такої. При цьому плюралізм «мовних ігор» проявляється через контекстуальність, когерентність та можливість різноваріантного тлумачення істини;

Уточнено:

– зміст категорії «досвід». Продемонстровано якісне розширення і збагачення змістом категорії «досвід» з тенденцією до більш інтенсивного освоєння соціокультурної сфери в процесі розвитку ідей плюралізму. При цьому констатовано, що в усіх версіях досвіду присутні (правда, з різною «питомою вагою») три його фундаментальні аспекти (виміри): онтологічний, методологічний

і соціокультурний (зокрема, релігійний);

Дістали подальший розвиток:

– розуміння ідеї деабсолютизації в американському прагматизмі (в онтологічній, епістемологічній та соціокультурній сферах) і поширення ідеї відносності у взаємозв'язку з ідеями плюралізму, які пронизують творчість розглянутих у дисертації філософів;

– положення, що вже в ранньому прагматизмі (Ч.Пірс, У.Джеймс) проявилися антиутилітарні, не спрямовані на отримання матеріальних вигод, настанови неопрагматизму, зокрема, твердження Ч.Пірса та У.Джеймса стосовно того, що результатом подолання сумніву має бути пізнання як засіб відновлення вірування;

– положення про лінію розвитку ідей плюралізму в американському прагматизмі від плюралізму гносеологічного, зумовленого кардинальною відмінністю досвіду емпіричного та раціонального (в праці У.Джеймса «Всесвіт з плюралістичної точки зору») та світоглядно-соціокультурного (в праці У.Джеймса «Багатоманіття релігійного досвіду») до плюралізму методологічного в теорії онтологічної відносності У.Куайна, і до методологічного плюралізму Р.Рорті, що визнає рівноправність різних точок зору в мовних іграх, а також рівноправність інтересів та поглядів множини різноманітних індивідів у соціумі, що має бути обґрунтованим свободи та демократії;

– обґрунтування положення про те, що поняття пристосування та адаптації (що йдуть від біологічного дарвінізму через психологізм до соціокультурної та лінгвістичної сфер) є одними з ключових у прагматизмі, що приводить до основних версій плюралізму;

– положення, що у процесі проведеної рефлексії над різноманіттям сучасних досліджень феномену плюралізму виявлено п'ять основних напрямків цих досліджень (онтологічний, епістемологічний, методологічний, соціально-культурний, загально-світоглядний) і показана їхня якісна своєрідність.

Теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що положення його наукової новизни і висновки сприятимуть формуванню світоглядної позиції, адекватної сучасному суспільству та культурі, а **практичне** – в тому, що основний зміст і висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані в науковій і педагогічній роботі: у викладанні навчальних курсів історії філософії, спеціальних курсів з історії американського прагматизму, основного курсу з історії зарубіжної філософії на філософських факультетах університетів, а також курсів соціокультурного профілю, що торкаються теми плюралізму; у подальшому філософському вивченні проблеми людини.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням, хід та висновки якого втілюють власну наукову позицію авторки. Положення наукової новизни і висновки роботи отримані її авторкою самостійно. Всі публікації за темою дисертації є одноосібними. Використані у дисертації ідеї, гіпотези та положення інших авторів мають відповідні покликання.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження було висвітлено в доповідях і виступах на засіданнях відділу історії зарубіжної філософії Інституту філософії імені Г.С. Сковороди

НАН України та міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях: «Дні науки філософського факультету КНУ – 2009» (Київ, 2009); II Міжнародна науково-теоретична конференція «Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності» (Житомир, 2009); X Міжнародна науково-практична конференція «Гуманізм та освіта» (Вінниця, 2010); VII міжнародні Таврійські читання «Анахарсіс» (Сімферополь, 2011); «Філософія, освіта та освіченість: Історія і сучасність: XXIII Читання, присвячені пам'яті засновника Львівсько-Варшавської філософської школи К. Твардовського». Міжнародна наукова конференція (Львів, 2011); «Дні науки філософського факультету КНУ – 2012» (Київ, 2012); II Міжнародна конференція «Знання. Освіта. Освіченість» (Вінниця, 2014); «Етика та естетика в сучасному людському світовідношенні: XXVII Читання, присвячені пам'яті засновника Львівсько-Варшавської філософської школи К. Твардовського». Міжнародна наукова конференція (Львів, 2015).

Публікації. Основний зміст дисертаційного дослідження відображений у десяти наукових публікаціях: шести статтях (з них одна – зарубіжна, внесена до міжнародних наукометричних баз, п'ять – у фахових виданнях, затверджених ВАК України з філософських наук), а також чотири – у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій.

Структура дисертаційного дослідження зумовлена логікою розкриття теми і послідовного розв'язання поставлених завдань. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, що включають у себе п'ять підрозділів (підрозділ 2.1. містить два підпункти, підрозділ 2.2. – чотири підпункти, загальна кількість підпунктів становить шість), висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 201 сторінка, з них 178 сторінок основного тексту. Список використаних джерел становить 23 сторінки і налічує 304 найменування, з них 46 – іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** розглядаються актуальність теми, стан її наукової розробки, об'єкт і предмет, мета і завдання, методологічні основи дослідження; формулюються тези наукової новизни роботи, а також теоретичне і практичне значення отриманих результатів.

Перший розділ – «Джерельна база і теоретико-методологічні засади дослідження еволюції ідей плюралізму в американській прагматистській філософії» – являє собою огляд досліджень ідей плюралізму і методологічної основи дисертаційного дослідження.

Підрозділ 1.1. – «Основні напрямки дослідження плюралізму» – містить огляд філософських, культурологічних і конкретно-наукових досліджень ідей плюралізму.

На формування ідей плюралізму вплинуло поширення в культурі і науці другої половини XIX ст. ідеї відносності. Вказується на вплив «нових філософів», таких, як Ф. Ніцше, успіхи неевклідових геометрій і нових наукових концепцій немеханістичного характеру. Особливе значення в поширенні ідей плюралізму має саме прагматизм, який призводив до радикального перегляду традиційних

поглядів на природу знання й істини, акцентуючи увагу на діяльній їх природі.

У широкому спектрі сучасних досліджень ідей плюралізму можна виділити п'ять основних тематичних напрямків: 1) онтологічний; 2) епістемологічний; 3) методологічний; 4) соціально-культурний (у тому числі культурно-філософський) і 5) загально-світоглядний. В онтологічному напрямку досліджень плюралізм, як правило, протиставляється філософському монізму в контексті проблеми першооснови і трактування субстанцій. У ролі прикладу наводяться позиції Г.Башляра, Н.Гудмена, У.Куайна, К.Поппера, А.Блінова, В.Семенова, Л.Червонної, М.Шильмана. Наводяться також різноманітні інтерпретації протиставлення «монізм – плюралізм» (Н.Поліщук).

Представники епістемологічного напрямку зазвичай мають на увазі плюралізм описів, «плюралізм істини» (Х.Патнем), причому часто не розрізняють плюралізм і релятивізм. Відзначені, головним чином, дослідження Н.Автономової, М.Кітова, Л.Мікешиної, В.Поруса, Х.Патнема, Н.Решера, Х.Сайгела, П.Фейерабенда, Д.Харіса та ін. Епістемологічний (когнітивний) плюралізм має ряд аспектів. Насамперед, ця позиція має відношення до виправдання співіснування різних концепцій, гіпотез, моделей і навіть виправдання множинності істин, причому у багатьох сферах пізнання – від науки до поезії. Ще однією реалізацією епістемологічного плюралізму можна вважати проблематизацію раціональності, коли була усвідомлена допустимість співіснування різних її типів і можливість різних підходів до проблеми раціональності. Підкреслено що, тут найбільшу роль відіграли праці П.Фейерабенда.

Плюралізм у гносеологічному плані тісно пов'язаний (а часто й ототожнюється) з релятивізмом, який досліджується та обговорюється багатьма авторами: І.Касавіним, С.Кримським, О.Мамчур, Л.Мікешиною, В.Пазенком, М.Поповичем, І.Рассохою, К.Поппером, Н.Решером, Р.Рорті, П.Фейерабеном та ін. Часто це стосується соціокультурних контекстів, де допускається різноманітність ракурсів бачення (відносність, релятивізм) однієї й тієї ж складної проблеми та плюралізм (у різних культурах) шляхів її розв'язання.

З епістемологічним тісно пов'язаний методологічний напрямок, у межах якого звертається увага на рівноправність різноманітних підходів, способів і прийомів аналізу того або іншого предмета. При цьому в сучасній науці, особливо там, де має місце дослідження складних нелінійних (тим більше – людиновимірних) систем, цілком доречно говорити про методологічний плюралізм. У зв'язку з цим відзначаються праці таких авторів, як С.Введенський, В.Ладов, В.Порус, І.Шишков, П.Фейерабеном та ін. Зокрема, в плані методології особливо великої популярності набули погляди П.Фейерабенда, тому що його згаданий раніше когнітивний релятивізм переростає в методологічний. При цьому підкреслюється думка про те, що методологічний плюралізм (у тому числі «анархізм» Фейерабенда) органічно вписався у постмодерністську філософію, де поняття плюралізму, як показано далі (в підрозділі 3.3.), є одним з ключових.

Представники соціально-культурного напрямку дослідження ідей плюралізму, який відзначається крайньою широтою й неоднорідністю, виходять з того, що плюралізм – це принцип влаштування суспільства. Тут сфера плюралізму

особливо широка. Так, у політико-правовій теорії поняття плюралізму означає один з фундаментальних принципів влаштування громадянського суспільства і правової держави, згідно з яким повинна забезпечуватися різноманітність форм і суб'єктів соціокультурної діяльності. Тут розглядаються дослідження Г.Ашина, О.Громової, А.Єрмоленка, В.Лекторського, А.Момджяна, Г.Осипова, В.Пазенка, А.Посадського, А.Циганкова, Дж.Александера, Ж.Гурвича, Р.Даля, Н. фон Крейтора, Д.Рісмена, Д.Трумена та ін.

Дослідники сучасної духовної культури пов'язують з плюралізмом такі важливі риси, як фрагментарність, децентрація, мінливість, контекстуальність, невизначеність меж, іронія, симуляція; прагнення взяти під сумнів цінність науки і техніки, критика усталених принципів науки, раціоналізму загалом і традиційних орієнтирів філософсько-наукового осмислення світу зокрема. У цьому плані відзначені праці С.Аверінцева, Е.Алієвої, В.Діанової, А.Єрмоленка, Н.Кірабаєва, С.Кримського, Я.Любивога, В.Малахова, В.Малахова, І.Негодаєва, М.Поповича, Н.Прігоди та ін. Багато в чому плюралізм у сфері культури втілений у так званому мультикультуралізмі – позиції, згідно з якою визнається рівноправним співіснування різних культур в одній спільноті. З плюралізмом у сфері культури асоціюється також аксіологічний релятивізм, плюралізм цінностей (праці Н.Гараджи, Д.Шушаріна, І.Берліна, Дж.Грея, Р.Грілло та ін.).

Загально-світоглядний напрямок можна розглядати як узагальнюючий щодо всіх попередніх чотирьох напрямків. Зокрема, його представники зазвичай пов'язують плюралізм як із природою філософування загалом, так і зі сферою методології (Ф.Лазарев, М.Кітов та ін.) зокрема. Проте, наявними є також дослідження ідей плюралізму, які не належать до жодного з виділених п'яти напрямків, що, крім іншого, вказує на деяку умовність даного поділу. Так, складно підвести під певну рубрику плюралізм у лінгвістиці (Л.Вітгенштайн, Р.Барт та ін.).

На підставі проведеного огляду підкреслено, що «плюралізм» у наш час вже не є суто філософським поняттям. Крім того, плюралізм, який проголошує правомірність пріоритету різноманітності й множинності на протигагу єдності, сам неоднозначний у своїх трактуваннях і оцінках. Аналіз публікацій з тематики плюралізму, проведений у даному розділі, свідчить про те, що в них усе-таки не вистачає компаративного аналізу цього значного історико-філософського явища, що суттєво еволюціонувало за останнє століття. Виникає проблема адекватної оцінки як самого феномену плюралізму загалом, так і деяких його версій зокрема. Це стосується, зокрема, постмодерністської його версії, оскільки ідея плюралізму у постмодернізмі є однією з ключових ідей.

Поряд з відзначеним зв'язком плюралізму (і релятивізму) з прагматизмом, вказано на близькість даної проблематики до фундаментальної категорії «досвід». Цей зв'язок був і залишається предметом досліджень багатьох філософів. Крім праць У.Джеймса, Ч.Пірса, У.Куайна та Р.Рорті, вартими уваги є твори І.Касавіна, В.Лекторського, Л.Мікешіної, Ф.Фокеєва, Р.Фрейджера, Д.Фейдимена та ін., а також праці українських авторів: А.Богачова, М.Мінакова, В.Кабуладзе та О.Панича.

У підрозділі 1.2. – «Методологія дослідження еволюції ідей плюралізму» – обговорюються основні методологічні та історико-філософські передумови

дослідження ідей плюралізму. Дається огляд методологічних засобів, що використовуються в даному дисертаційному дослідженні. Особливу увагу надано опису методів порівняльного аналізу.

Другий розділ – «Категорія “досвід” у філософії Ч.Пірса та У.Джеймса. Становлення концепції плюралізму» – присвячений становленню ідей плюралізму у філософії Ч.Пірса та У.Джеймса. Незважаючи на античне коріння, додатковий імпульс подальшому розвитку плюралізму надав прагматизм, у якому «досвід» є однією з центральних категорій.

У підрозділі 2.1. – «Передумови прагматизму і плюралізму у філософії Ч.Пірса» – аналізується передісторія концепції плюралізму через аналіз раннього прагматизму та його трактування досвіду.

Історично доктрина прагматизму виросла в основному з полеміки Ч.Пірса проти раціоналізму Р.Декарта, а також з перегляду традиційного розуміння досвіду. Насамперед, мова йде про критику Пірсом концепції універсального методичного сумніву Декарта. На противагу Декарту, він трактував сумнів як фактичний сумнів, властивий реальному суб'єктові. При цьому він відкидає можливість універсального сумніву, аналізуючи психічний дискомфорт, якого завдає суб'єктові наявність сумніву.

У підпункті 2.1.1. – «Сумнів, вірування й концепція сумніву-віри» – висвітлено концепцію сумніву-віри Ч.Пірса.

Підкреслено помітний психологізм у філософії Пірса, вплив якого виявляється в трактуванні досвіду, істини, віри. Помітний він і в основній його концепції сумніву-віри. У ній Пірс розглядав сумнів і віру як два стани свідомості, причому когнітивний шлях від сумніву до віри (переконання) розглядається ним як спосіб набуття суб'єктом психічного комфорту. У цьому плані функцію і мету мислення Пірс вбачає у подоланні сумніву і досягненні віри-переконання.

Важливу роль на цьому шляху він відводить ідеї пристосування організму (суб'єкта) до навколишньої дійсності. Тут проглядається вплив еволюційних ідей Ч.Дарвіна. Концепція сумніву-віри створила передумову й основу всієї доктрини прагматизму. Остання розглядає також і мислення як пристосувальну діяльність організму.

Психологізм у філософії Пірса виявився і у трактуванні ним досвіду. Досвід тут жодним чином не структурований, у ньому все є випадковим і не має суворих і точних закономірностей, які були б іманентно властиві самому світові. Заперечуючи «механістичне» пояснення законів природи, Пірс використовує концепцію «тихізму», що стала однією з передумов плюралізму, тобто вчення про істотну роль випадковості в еволюції та й у досвіді взагалі.

У підпункті 2.1.2. – «Думка, віра та істина» – розглянуто співвідношення істини, віри та досвіду в трактуванні Ч.Пірса.

Наголошено, що в прагматизмі Пірса значна увага надається перегляду традиційного розуміння істини. Виявляється своєрідна подвійність трактування істини Пірсом. З одного боку, як вчений-натураліст, він не може повністю відмовитися від традиції наукового розуміння об'єктивної істини. Коли він обговорює наукову істину в природничому пізнанні та спеціально не розглядає питання про значення істини, то, як правило, він визнає об'єктивну істину і

вживає це поняття в традиційному значенні – як відповідність знання фактам, як знання, що відображає дійсність. Тим самим, мислитель дотримується традиційної – кореспондентної концепції істини. Однак, коли він аналізує гносеологічну природу істини, то відмовляється від її традиційного розуміння і дає інше її трактування, яке не вимагає ніяких додаткових метафізичних передумов і безпосередньо впливає з усієї доктрини прагматизму. При цьому істина узгоджується з його концепцією сумніву-віри, в межах якої справедливе наступне твердження: якщо в людини склалось стійке вірування (переконання), то вона найчастіше вважає його дійсним. Тут має місце відмова від традиції кореспондентної концепції істини й передбачення (поки ще не повною мірою) когерентної концепції істини.

Відзначено також вагомість «принципу Пірса», згідно з яким важливість ідеї визначається тими продуктивними наслідками, які випливають з неї. Або інакше: щоб розкрити зміст (тим більше, практично значущий) об'єкту думки, необхідно виявити всі можливі наслідки використання, застосування даного об'єкту думки в досвіді. Багатоманітність наслідків може стати основою вибору, що, в свою чергу, відкриває дорогу плюралізму. Цей принцип відіграв фундаментальну роль у розвитку не тільки прагматизму, але й методології науки.

У підрозділі 2.2. – «Категорія “досвід” у трактуванні У.Джеймса» – обґрунтовується положення про те, що категорія «досвід» є центральним поняттям філософії цього мислителя і постає основою його концепції плюралізму.

У підпункті 2.2.1. – «Плюралістичний універсум і онтологічний статус досвіду» – розглядається онтологічний аспект даної категорії.

У.Джеймс сформулював свою філософську позицію як дилему в царині онтології – як проблему співвідношення «єдиного і множинного», «загального й одиничного». Він прагнув створити концепцію, опозиційну до крайніх форм монізму. Солідаризуючись із Пірсом у проведенні ідеї деабсолютизації, він тому й не міг прийняти монізм, оскільки бачив у ньому слідування абсолютам. Саме тому моністичні картини – ідеалістична або матеріалістична – не були успішними в цьому плані. І тому він обстоював пріоритет множинності картин світу.

Досвід Джеймс витлумачує багато в чому в дусі Пірса, однак у його трактуванні більшим чином переважає людський, особистісний вимір.

Підпункт 2.2.2. – «Досвід та істина в трактуванні У.Джеймса» – присвячений гносеологічному аспектові категорії «досвід» у вченні мислителя.

Як і Ч.Пірс, Джеймс переглядає «інтелектуальний багаж» попередньої філософії й властиві їй стереотипи мислення. Насамперед, він звертає увагу на діяльнісний бік суб'єкта пізнання (у тому числі розглядаючи категорію істини); при цьому розбудовуючи далі фундаментальний для прагматизму принцип – принцип Пірса.

У питанні про істину Джеймс критикує кореспондентну її концепцію. Однак повністю він, як і Пірс, не відмовляється від цієї концепції й від ідеї відповідності, від ідеї «згоди з реальністю». Джеймс лише переосмислює цю концепцію, надає їй нову інтерпретацію. Так, «згода з реальністю» означає, що істинна ідея допомагає нам краще з цією реальністю працювати, пристосуватися до неї. У цьому ж сенсі Джеймсом тлумачиться й істинність думки. Критерієм істини в цьому разі слугує

ефект узгодженості й корисність. Розробляючи релятивне і діяльнісне трактування істини, Джеймс сприяв зміцненню позицій прагматизму не як доктрини, а як методу.

Підпункт 2.2.3. – «Релігійний досвід як досвід віри» – відображає той факт, що значне місце у творчості У.Джеймса надається вивченню релігійного досвіду. При цьому робиться акцент на його зв'язок з феноменом віри – релігійної віри (faith) і віри як переконання (belief), а також на зв'язок з категорією істини. Вельми важливим для людського буття, згідно з цим американським мислителем, є релігійне почуття і воля до віри. Саме воля орієнтує вільний вибір особистості. А досвід віри служить виправданням права вірити у свободу волі.

У підпункті 2.2.4. – «Прагматистський досвід, статус волі й плюралізм» – проаналізовано генетичний зв'язок між аспектами категорії «досвід» у філософії У.Джеймса.

Варіант розв'язання проблеми свободи волі, запропонований американським мислителем, за своїм змістом є результатом інтеграції результатів аналізу онтологічного, гносеологічного та релігійного аспектів категорії «досвід».

Вирішальну роль у досвіді відіграє вольове начало, а воно завжди пов'язане з дією. Таким чином, статус волі Джеймс підняв до рівня принципу. Проблеми сенсу життя, свободи, моральних цінностей, вважає Джеймс, нерозв'язні за допомогою чистої теорії, тому вони вимагають прагматичного вибору. Джеймс орієнтує волю до вільного вибору особистості; благо або зло існують тільки у зв'язку з вимогами індивіда, що сприймає події. Нове виникає у світі постійно, але незаконірно – у сенсі відходу від жорстких законів традиційного механіцизму, що є одним з аспектів нестійкості світу. Все це, на думку Джеймса, результат особистих вольових зусиль і його «плюралістичний Всесвіт» – це різноманітність особистісних воль, що самоусвідомлюються.

У третьому розділі – «Філософський аналіз деяких сучасних версій плюралізму» – розглянуто плюралістичні ідеї в розумінні У.Куайна, Р.Порті і постмодерністів.

У підрозділі 3.1. – «Досвід, плюралізм і онтологічна відносність у тлумаченні У.Куайна» – показані зміни в трактуванні досвіду, його подальша прагматизація, а також трансформація ідей плюралізму у бік мовної практики і культури. Ці зміни видно у творчості найбільш видатного з американських філософів ХХ століття – У.Куайна. Різко критикуючи неопозитивізм, він формулює важливе положення (тезу, яка згодом набула велике поширення у філософії науки як теза Дюгема – Куайна): будь-яка теорія може бути «врятована» від спростування досвідом за допомогою належного коректування її положень. При цьому відкривається можливість багатоманітності таких формулювань. Також дана теза тісно пов'язана з контекстуалізмом у трактуванні істини, що, зрештою, може привести до плюралізму теорій.

Переосмислюючи неопозитивізм з погляду прагматизму і біхевіоризму, а також під впливом праць Л.Вітгенштайна та аналітиків-прагматистів, Куайн обґрунтував положення (яке також можна вважати продуктом деабсолютизації) про те, що не існує теоретичного змісту безвідносно до мовних засобів його вираження.

У цей же період почалася значна перебудова епістемологічної думки, і при цьому Куайн заклав основи натуралістичної епістемології та сформулював концепцію онтологічної відносності, згідно з якою будь-який дослідник може інтерпретувати отримані дані крізь призму власне концептуального апарату. Це означає, що таких інтерпретацій може бути декілька, що призводить до множинності інтерпретацій, а отже і до методологічного плюралізму. Концепція онтологічної відносності має істотні прагматистські передумови, що полягають: а) у його (Куайна) зверненні до проблем прагматики мови; б) у його натуралізмі й біхевіоризмі; в) у його ідеї адаптації (в тому числі, у широкому розумінні – як пристосування організму до середовища). Ця концепція узгоджується у Куайна з проблемою перетворення лінгвістичних систем (теорій), з загальним питанням про перекладаність мов будь-якого типу. Відстоюване ним положення про невизначеність перекладу зробило свій внесок у трансформацію ідей плюралізму – плюралізму мовних систем (теорій) як результатів такого неоднозначного перекладу. Спираючись на досвід досліджень у сфері логіки і основ математики, Куайн перетворює тезу онтологічної відносності і положення про невизначеність перекладу на цілісну концепцію.

Як вважав Куайн, природній мові також властива онтологічна відносність: людині слід відмовитися від ідеї, що речення можуть бути істинними тільки за допомогою зіставлення з об'єктивними фактами. У підсумку, така позиція Куайна веде до одного з головних філософських висновків – до заперечення об'єктивної, загальнозначущої істини і отже, до релятивізму.

У **підрозділі 3.2. – «Плюралістичні ідеї в неопрагматизмі Р.Рорті»** – відтворено процес трансформації плюралістичних ідей в американському прагматизмі на прикладі неопрагматизму Р.Рорті. Він радикально критикує традиційне чітке розрізнення суб'єкта і об'єкту, а також виступає супротивником традиції фундаменталізму, тобто переконання класичної філософії в тому, що всі філософські положення повинні мати «перші початки».

Неопрагматизм Рорті виступав активним чинником обґрунтування релятивістських принципів. Керуючись прагматизмом та відкидаючи кореспондентну концепцію істини, Рорті вважав метою пізнання не пошук істини заради неї самої, а дослідження соціальних, психологічних і культурних закономірностей мовної діяльності та її ефективності. У цьому діяльнісному підході до істини Рорті загалом ішов слідом за Пірсом і Джеймсом, але все-таки віддавав пріоритет власне мові й продовжував лінію У.Куайна на прагматику мови.

Підкреслюючи суттєво лінгвістичний характер плюралізму Рорті, слід відзначити більшу (ніж, наприклад, у Куайна) «питому вагу» соціокультурної його (плюралізму) компоненти. Цей американський філософ, на відміну від Куайна, прийняв більш широке тлумачення досвіду, запропоноване у свій час шанованим ним Дж.Дьюї.

У межах прагматизму творча людина, віддаючи пріоритет різноманітності в пізнанні, не стільки відкриває істини, скільки створює їх. Будь-яке знання виражене в мові, а істина, вважав він, – це характеристика, що стосується винятково висловлювань, текстів, а не світу. Тому істина – це властивість текстів,

яка виявляється при порівнянні одних текстів з іншими.

Перехід від кореспондентної концепції істини до когерентної має в Рорті значні прагматистські передумови, що неминуче веде до релятивізму. Відзначається, що як релятивність знання, так і відносність істини мають низку аспектів, пов'язаних, зокрема, з необхідністю врахування контексту – історичного, соціокультурного тощо. У Рорті ж контекстуалізм проявляється також і в його трактуванні моралі через категорію «випадковість».

У лінгвістичному плані стабільності й цілісності досвіду тут протиставляється текстуальна множинність, мінливість і різноманітність самодостатніх «мовних ігор».

Для плюралізму і лібералізму (як і своєї когерентної, контекстуалістської концепції істини) Рорті знаходить аргументи також і у філософії науки. Посилаючись на висновки Т.Куна і П.Фейєрабенда про відсутність суворих критеріїв при переході від однієї парадигми наукових досліджень до іншої, Рорті екстраполює дане положення на історико-культурні процеси в цілому.

Говорячи про перспективи розвитку філософської думки, Рорті розглядає це питання з плюралістичних і толерантних позицій. У культурі, де домінують ідеї плюралізму, розмиваються межі між науковим і ненауковим дискурсами, суворими і несуворими формами пізнання.

У підрозділі 3.3. – «Постмодерністський плюралізм і його особливості» – розглядається трансформація ідей релятивізму і плюралізму в постмодернізмі як одній з найбільш впливових течій в сучасній культурі і філософії.

Обговорюються основні положення постмодернізму під кутом зору того, яке місце в ньому посідають ідеї плюралізму і якого характеру плюралізм (онтологічний, епістемологічний, культурний і т.д.) у ньому представлений. Постмодернізм заперечує, головним чином, традиції духовної культури і класичної науки Нового часу. Одним з «повалених» стандартів є концепція репрезентації (відображення) в класичному розумінні. З цим запереченням пов'язане інше – заперечення традиційної кореспондентної концепції істини. Її неприйняття призводить до того, що представники постмодернізму відкидають епістемологічну значущість (цінність) принципу об'єктивності знання, що, у свою чергу, пов'язане із проблемою виправдання, обґрунтування знання (наприклад, його легітимації в розумінні Ж.Ф.Ліотара). Багато в чому така позиція схожа з позицією Р.Рорті, обговорюваною в попередньому підрозділі. Крім того, таке «неприйняття» постмодерністами стандартів, традицій, канонів, а також їхня відмова від абсолютів і порожніх абстракцій, їхнє прагнення бути ближче до життя – все це споріднює їх також із прагматизмом та цілком сумісне з плюралізмом.

Слідом за герменевтикою, постмодернізм допускає контекстуальність репрезентованої реальності, виправдовує переінтерпретацію текстів, у тому числі й традиційних філософських. Показано, що десакралізація тексту, проголошення постмодерністами «смерті автора» можна розцінювати як ще одне свідчення ствердження плюралізму, у цьому випадку, плюралізму інтерпретацій.

Серед ознак постмодерністського підходу багато авторів вказують на децентрацію. Витлумачена як відсутність центру, ядра, виділеної ознаки,

орієнтиру, авторитету, традиції децентрація цілком може розглядатися як квінтесенція постмодерністського світогляду, як концентроване вираження принципової плюралістичної установки. Усунення подібного центру є необхідною умовою існування плюралістичного світу. У надрах постмодерністського світогляду ідея плюралізму доводиться до своєї логічної межі: плюралізм стає не тільки ключовим терміном, але й принципом тлумачення самого світу і його пізнання. Принцип плюралізму поширюється й на саму людину, яка перестає бути неподільним, автономним «атомом» і перетворюється на істоту, яка ніби «розпадається» на безліч різних «елементів».

Постмодерністський плюралізм знаходить своєрідне вираження в ідеї симулякру. Філософи, які обстоюють цю ідею (Ж.Дельоз, Ж.Бодріяр та ін.) виступають, як і всі постмодерністи, проти класичної концепції репрезентації (відображення). Зазвичай це нове поняття виражає певний етап еволюції художнього образу. Замість оригіналів і копій пропонуються симулякри, а їхня цінність визначається через відмінність у сфері самих симулякрів. Таке трактування реальності й істини як у лінгвістичному плані, так і за допомогою симулякрів, веде до плюралізму.

Плюралізм у постмодернізмі тісно пов'язаний з категорією свободи. Тут свобода трактується зазвичай як рівноправність вибору, вибору без особливої регламентації, а плюралізм – як світоглядна концепція, що виходить з множинності основ буття світу, з рівного права на існування різних непорівнянних цінностей, культур, політичних переконань, приватних думок. Реалізацією ідей плюралізму в соціальному плані прихильники постмодернізму вважають сучасну західну демократію. У постмодернізмі, таким чином, як плюралізм, так і релятивізм мають всеосяжний, тотальний характер.

ВИСНОВКИ

1. Огляд сучасних філософських і культурологічних досліджень феномену плюралізму припускає основні напрямки цих досліджень – онтологічний, епістемологічний, методологічний, соціокультурний і загально-світоглядний.

2. У процесі переходу від класичної до некласичної парадигми у філософії прагматизму відбувається усвідомлення ідеї багатоманітності способів світовідношення людини, що втілюється в основних його версіях (онтологічній, епістемологічній, методологічній та соціально-культурній).

3. Вже в ранньому прагматизмі (Ч.Пірс, У.Джеймс) проявилися антиутилітарні, не спрямовані на отримання матеріальних вигод, настанови неопрагматизму, зокрема, твердження Ч.Пірса та У.Джеймса стосовно того, що результатом подолання сумніву має бути пізнання як засіб відновлення вірування.

4. Активному формуванню плюралістичних ідей від ранньої стадії до сучасного їхнього стану сприяло поширення у філософії й науці до другої половини ХІХ ст. іншої значимої ідеї – ідеї відносності. Однією з важливих реакцій на це поширення став процес деабсолютизації, характерний для філософської творчості Ч.Пірса, У.Джеймса, У.Куайна, Р.Рорті й багатьох постмодерністів.

5. Дослідження процесу деабсолютизації вимагає осмислення змісту категорії «досвід» і аналізу його еволюції на шляху до прагматизму і плюралізму. При цьому мають місце: а) три фундаментальні його «виміри» (онтологічний, методологічний і соціокультурний), які на різних стадіях еволюції ідей плюралізму мали неоднакову «питому вагу»; б) тенденцію до релятивізації, суб'єктивізації й розширення змісту цієї категорії. У цьому плані Джеймс обстоює «радикальний емпіризм», згідно з яким як рівноправні елементи досвіду розглядаються поряд з предметами також і будь-які відносини, дані в досвіді.

6. У трактуваннях досвіду в усіх обговорюваних американських філософів (Ч.Пірс, У.Джеймс, У.Куайн та Р.Рорті) наявні елементи тихізму, згідно з яким випадковості приділяється фундаментальна роль в еволюції й у досвіді взагалі. На трактування досвіду названими філософами вплинули еволюційні ідеї Ч.Дарвіна, одним з наслідків яких стало висунення на передній план ідеї пристосування (адаптації) до різноманітних змін ситуації, що послужило, в свою чергу, додатковим виправданням плюралізму.

7. Протягом усієї історії прагматизму з категорією випадковості часто співвідноситься категорія свободи. Це і Джеймсова «свобода волі» у «випадковісному» плюралістичному Всесвіті, і випадковість мови (що сполучається з культурними і політичними свободами), представлена у філософії Р.Рорті. В останньому випадку свобода трактується як рівноправність вибору, і з нею асоціюється ідея толерантності як готовності прийняти іншу позицію серед безлічі інших рівноправних.

8. Тексти Ч.Пірса, У.Джеймса, У.Куайна, Р.Рорті та багатьох філософів-постмодерністів свідчать про те, що в американському прагматизмі еволюція ідей плюралізму проявляється також в змінах змісту категорії «істина». Ці зміни пов'язані, насамперед, з відмовою від традиційної кореспондентної концепції і з переходом до когерентної концепції істини. Контекстуалізм як один з продуктів деабсолютизації разом з відповідними трансформаціями прагматизму цілком вписуються в когерентну концепцію. Все це вплинуло на подальше розширення сфери релятивізму і плюралізму.

9. Особливості ідей плюралізму в процесі критики У.Куайном логічного емпіризму, а також при розгортанні «лінгвістичного повороту» в американському неопрагматизмі (Р.Рорті), полягають у зверненні до прагматики мови, до прагматики «мовних ігор» і до соціокультурної проблематики.

10. Специфіка плюралізму в постмодернізмі (як і в Рорті) також тісно пов'язана з категорією свободи. Тут свобода трактується як рівноправність вибору, вибору без особливої регламентації (це показано на прикладі свободи виробництва симулякрів), а плюралізм у цьому плані трактується як світоглядна концепція, що виходить з пріоритету множинності основ буття світу, з рівного права на існування різних непорівнянних цінностей, культур, політичних переконань, приватних думок, з розмаїття форм суспільного самовираження людей – тобто має місце тотальний плюралізм.

11. Лінія розвитку ідей плюралізму в американському прагматизмі пролягає від гносеологічного плюралізму, зумовленого кардинальною відмінністю досвіду емпіричного та раціонального (в праці У.Джеймса «Всесвіт з плюралістичної

точки зору») та світоглядно-соціокультурного (в праці У.Джеймса «Багатоманіття релігійного досвіду») до методологічного плюралізму в теорії онтологічної відносності У.Куайна та до методологічного плюралізму Р.Рорті, що визнає рівноправність різних точок зору в мовних іграх, а також рівноправність інтересів та поглядів множини різноманітних індивідів у соціумі, що має бути обґрунтуванням свободи та демократії.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Ратникова Е.В. Об истоках и особенностях постмодернистского плюрализма / Е.В. Ратникова // Научный журнал: «Вестник Томского государственного университета». – Томск: Издательство ТГУ, 2013. – № 372. – С.67-71.
2. Ратнікова О.В. Прагматизм і плюралізм у філософії У. Куайна / О.В. Ратнікова // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: ІФ НАНУ, 2012. – Спецвипуск. – С.111-122.
3. Ратникова Е.В. Особенности плюрализма в философии Р. Рорти / Е.В. Ратникова // Научный журнал: «Філософія науки: традиції та інновації». – Суми: Видавництво СумДПУ, 2012. – № 2 (6). – С.56-60.
4. Ратникова Е.В. Постмодернистский плюрализм, его истоки и предпосылки / Е.В. Ратникова // Научный вестник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. – Чернівці: Видавництво ЧНУ, 2012. – Вип. 638-639. – С.15-21.
5. Ратникова Е. Пирс vs Декарт: опыт и метафизика / Е. Ратникова // Sententiae: Наукові праці спілки дослідників модерної філософії (Паскалівського товариства). – Вінниця: Видавництво ВНТУ, 2012. – Т. XXVII. – № 2. – С.85-96.
6. Ратнікова О.В. Особливості трактування досвіду у філософії У. Джеймса / О.В. Ратнікова // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: ІФ НАНУ, 2009. – Вип. 87. – С.120-131.
7. Ратнікова О.В. Особливості трактування досвіду в філософії У. Джеймса / О.В. Ратнікова // Дні науки філософського факультету – 2009. Міжнародна наукова конференція. – К.: КНУ, 2009. – Ч. 1. – С.128-131.
8. Ратникова Е.В. О соотношении понятий «гуманизм», «плюрализм» и «толерантность» / Е.В. Ратникова // Гуманізм та освіта. Збірник матеріалів X міжнародної науково-практичної конференції. – Вінниця: ВНТУ, 2010. – С.54-56.
9. Ратникова Е.В. Толерантность как составляющая образованности человека / Е.В. Ратникова // Філософія, освіта та освіченість: історія і сучасність. Тези міжнародної наукової конференції «XXIII читання, присвячені пам'яті К.Твардовського». – Львів: Львівська політехніка, 2011. – С.120-122.
10. Ратнікова О.В. О прагматизме и плюрализме в философии У. Куайна / О.В. Ратнікова // Дні науки філософського факультету – 2012. Міжнародна наукова конференція. – К.: КНУ, 2012. – Ч.1. – С.166-167.

АНОТАЦІЇ

Ратнікова О.В. Еволюція ідей плюралізму в американській прагматистській філософії. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Україна, Київ, 2017.

У дисертації досліджується еволюція ідей плюралізму в американському прагматизмі; виявлені основні етапи й тенденції цієї еволюції на прикладі філософії Ч.Пірса, У.Джеймса, У.Куайна й Р.Рорті. Дається огляд сучасного стану досліджень феномена плюралізму, описуються основні напрямки цих досліджень.

У філософії Ч. Пірса виявлені передумови прагматизму й плюралізму. При цьому значне місце надане його концепції сумніву-віри й трактуванню категорії істини. В контексті розгляду філософії У.Джеймса прослідковуються розвиток прагматизму й трансформація ідей плюралізму в його концепції «радикального емпіризму». Особлива увага надається категорії «досвід», ідеї деабсолютизації, «тихізму», феномену пристосування. Ці ідеї й категорії слугують своєрідними «опорними пунктами» в аналізі еволюції ідей плюралізму.

Виникає необхідність звернення до прагматики мови, концепції «мовних ігор» та більш пильної уваги до позиції релятивності щодо соціокультурної сфери. Плюралізм у філософії Р.Рорті розглядається в контексті ідей постмодернізму. Показано, наскільки ідеї плюралізму набули в ньому воістину тотальної значущості, чому суттєво сприяла ідея симулякрів.

Ключові слова: плюралізм, прагматизм, досвід, істина, релятивізм, віра.

Ратникова Е.В. Эволюция идей плюрализма в американской прагматистской философии. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.05 – история философии. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Украина, Киев, 2017.

В диссертации проведен анализ широкого спектра современных исследований – как философско-методологического, так и конкретно-научного и социально-культурного характера. Представлена классификация этих исследований: деление их на пять основных тематических направлений – онтологическое, эпистемологическое, методологическое, социокультурное (в том числе и культурно-философское) и общемировоззренческое.

Главный предмет диссертационного анализа – эволюция идей плюрализма в американском прагматизме. Выделены основные этапы и тенденции этой эволюции на примере исследования философских текстов основных представителей американской прагматистской философии: Чарльза Пирса, Уильяма Джеймса, Уилларда Куайна и Ричарда Рорти.

Отмечается, что на формирование и развитие идей плюрализма оказало заметное влияние также распространение в культуре и науке второй половины XIX ст. идеи относительности и процедуры деабсолютизации.

Исследование процесса деабсолютизации привело к необходимости

осмысления содержания категории «опыт» и анализа ее эволюции на пути к прагматизму и плюрализму. При этом, во-первых, выявлены три фундаментальные его измерения: а) онтологическое (опыт как данные, как определенная реальность); б) методологическое (опыт как метод, как определенные правила деятельности) и в) социокультурное (опыт как духовный «багаж» личности), причём эти «измерения» на разных стадиях эволюции идей плюрализма имели неодинаковый «удельный вес». Во-вторых, выявлена тенденция к релятивизации, субъективизации и к расширению содержания этой категории.

В философии Ч. Пирса (главным образом, посредством анализа его критики Р.Декарта) выявлены предпосылки прагматизма и плюрализма. При этом значительное место уделено его концепции сомнения-веры и её тенденции к психологизму. В трактовке категории истины показана её двойственность. С одной стороны, будучи изначально учёным-естествоиспытателем, он не мог отказаться от традиционной корреспондентской концепции истины, базирующейся на идее репрезентации. Однако, с другой стороны, когда он анализирует гносеологическую природу истины, то отказывается от идеи репрезентации и корреспондентской её трактовки, следуя своей концепции сомнения-веры.

В рассмотрении философии У. Джеймса описано развитие прагматизма и трансформация идей плюрализма в его концепции «радикального эмпиризма» и в более пристальном обращении к социокультурной проблематике. Обсуждаются также его трактовки истины и религиозного опыта, их влияние на дальнейшую разработку идей плюрализма.

Особое внимание уделяется категории «опыт», идее деабсолютизации, концепции «тихизма», феномену приспособления. Эти идеи и категории служат своеобразными «опорными точками» в анализе эволюции идей плюрализма. Концепция тихизма предполагает, что фундаментальная роль в мироустройстве и миродинамике отводится случайности. Показано, что тихизм Пирса и Джеймса явился одной из онтологических предпосылок формирования концепции плюрализма.

Показано также, что изменение содержания категории «опыт» повлияло на становление и развитие концепции плюрализма. В частности, «опыт» рассматривается с точки зрения статуса в нём случайности и свободы.

Раскрыта и исследована специфика идей плюрализма в процессе критики У. Куайном логического эмпиризма и развёртывании «лингвистического поворота» в философии вообще и в американском неопрагматизме в частности. Эти обстоятельства делают необходимым обращение к прагматике языка, концепции «языковых игр» и более пристальному вниманию к релятивности в социокультурной сфере. Идущее от Л. Витгенштейна, понятие «языковой игр» способствовало формированию и развитию релятивистских концепций в лингвистической философии. В позиции У. Куайна значительное место занимают идеи бихевиоризма, ставшие основой его натуралистической эпистемологии, в которой плюралистические и релятивистские идеи получили дополнительное оправдание.

При рассмотрении философии Р. Рорти подчёркивается её нетрадиционный характер, проявившийся в отказе от субъект-объектной модели познания и от классической концепции репрезентации. Показано, что целью познания Рорти считал не поиск истины ради неё самой, а исследование социальных, психологических и культурных закономерностей языковой деятельности и её эффективности.

Анализ текстов Ч. Пирса, У. Джеймса, У. Куайна и Р. Рорти показал, что эволюция идей плюрализма во многом определяется изменениями в содержании категории «истина». Последние выражаются, в частности, в отказе от традиционной корреспондентской концепции истины и переходе к когерентной ее концепции; одним из следствий этого является релятивизм и плюрализм.

Поскольку философское творчество Р. Рорти часто ассоциируется с философским постмодернизмом, в показано, насколько идеи плюрализма приобрели в нём поистине тотальную значимость, чему в немалой степени способствовала идея симулякров.

Ключевые слова: плюрализм, прагматизм, опыт, истина, релятивизм, вера.

Ratnikova O.V. Evolution of ideas of pluralism in American pragmatist Philosophy. – Manuscript.

The dissertation for obtaining the candidate of philosophical sciences (PhD) degree in speciality 09.00.05 – history of Philosophy. – National Pedagogical M.P. Drahomanov's name University, Ukraine, Kyiv, 2017.

The evolution of ideas of pluralism in American pragmatism is analysed in this dissertation; the basic stages and tendencies of this evolution on an example of philosophical creativity research of Ch. Peirce, W. James, W. Quine and R. Rorty are revealed. Preconditions of pragmatism and pluralism are revealed in Ch. Peirce's philosophy. Considering W. James's Philosophy, the development of pragmatism and transformation of pluralism ideas in his concept of «radical empiricism».

Special attention in the dissertation is paid to categories «experience», idea of deabsolutisation, «tychism», phenomenon of adaptation. These ideas and categories serve as original «reference points» in the analysis of pluralism ideas evolution.

It is also identified and investigated the specificity of ideas of pluralism in W. Quine's course of criticism about logical Empiricism, refers to the pragmatics of language, the concept of «language games» and more steadfast attention to relativity in socio-cultural sphere.

Keywords: pluralism, pragmatism, experience, truth, relativism, belief.

Підписано до друку 28.12.2016 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 пр. Зам. № 467
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.